

Artur Oźlański, Paweł Wita

Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Marginalia, komentarze i przypisy w książce dawnej i współczesnej”, Katowice, 17–18 października 2017 r.

Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media nr 1 (28), 159-164

2018

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Artur Oźlański

Student I₂ roku filologii polskiej
Instytut Nauk o Literaturze Polskiej im. Ireneusza Opackiego
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: artozl95@gmail.com

Paweł Wita

Student I₂ roku filologii polskiej
Instytut Nauk o Literaturze Polskiej im. Ireneusza Opackiego
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: rotmistrz.wita@gmail.com

Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Marginalia, komentarze i przypisy w książce dawnej i współczesnej” (Katowice, 17–18 października 2017 r.)

W dniach 17–18 października 2017 r. w Instytucie Nauk o Literaturze Polskiej im. Ireneusza Opackiego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach odbyła się kolejna konferencja naukowa poświęcona problematyce ramy literacko-wydawniczej. Poprzednie konferencje organizowane przez Zakład Historii Literatury Baroku i Dawnej Książki dotyczyły tematyki przedmów, dedykacji oraz tekstów zalecających w wydaniach dawnych i współczesnych, natomiast tematem tegorocznych obrad były marginalia, komentarze i przypisy. Poruszone zostały kwestie związane z adnotacjami w rękopisach, starodrukach i późniejszych publikacjach, ze szczególnym uwzględnieniem ich charakteru, funkcji oraz wpływu na odczytanie tekstu.

Konferencję otworzył dyrektor Instytutu Nauk o Literaturze Polskiej im. Ireneusza Opackiego Uniwersytetu Śląskiego, Krzysztof Uniłowski. Pierwszy panel dyskusyjny dotyczył marginaliów, a rozpoczął go Rafał Wójcik (Biblioteka Uniwersytecka, Uniwersytet im. Ada-

ma Mickiewicza w Poznaniu). Prelegent dokonał analizy wybranych przykładów kalendarzy wielorocznych z XV i XVI w., znajdujących się obecnie w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu. Przedstawił również funkcjonalną klasyfikację marginaliów o polskiej proveniencji. Następnie wystąpił Mariusz Leńczuk (Instytut Języka Polskiego, Polska Akademia Nauk Oddział w Krakowie), który zwrócił uwagę na marginalia szczególnie nacechowane emocjami w rękopiśmiennych utworach z XV w. Pod nieobecność Clarindy Calmy (Wyższa Szkoła Europejska im. ks. Józefa Tischnera w Krakowie) wygłosił on również jej referat *Zapiski studenckie Kopernika w „Super feudis” Jacobusa Alvarottisa*. Jako następny wystąpił Michał Choptiany (Uniwersytet Warszawski), który zanalizował zagadnienie marginaliów w egzemplarzu bazylejskiej edycji dzieła Józefa Flawiusza z 1548 r. ze zbiorów Biblioteki Elbląskiej im. Cypriana Norwida. Liczne zapisy marginalne różnych autorów miały charakter filologiczny czy metahistoryczny i świadczą o wytężonej pracy żuławskich pastorów na tekście historyka. Przedmiotem zainteresowania Janusza Gruchały (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) były drukowane objaśnienia w *Psalterzu* Jakuba Lubelczyka, jakie znajdowały się przy kolejnych wersach parafrazy psalmów. Ich analiza pozwoliła stwierdzić, że zostały przejęte z łacińskiego wzorca, przy czym polski autor konsekwentnie pomijał objaśnienia filologiczne. Wypowiedź Anny Kochan (Uniwersytet Wrocławski) dotyczyła roli marginaliów w *Postępku prawa czartowskiego*. W większości przypadków miały one charakter porządkujący tematycznie zagadnienia lub – w partiach tekstu, w których występowały dialogi – przyjmowały formę pierwotnych didaskaliów, mających ułatwić odbiór utworu. Aleksandra Oszczęda (Uniwersytet Wrocławski) na podstawie analizy unikatowego fragmentu druku ze zbiorów Ossolineum, zawierającego wierszowany list dedykacyjny *Na Herb W[ielkiego] Księstwa Litewskiego Pogonią...*, i odczytania rękopiśmiennych marginaliów, prawdopodobnie zapisanych ręką samego Paprockiego na towarzyszącym mu w klocku egzemplarzu dzieła Lorichiusa, wysunęła hipotezę o tożsamości *O początkach, wywodach, dzielnościach i sprawach [...] sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego* z zaginionym utworem Paprockiego, znanym jako *Zwierciadło kroniki litewskiej*. W zagadnienia marginaliów w literaturze XVII w. wprowadził słuchaczy Darius Antanavičius (Lietuvos Istorijos Institutas), przedstawiając różnice pomiędzy dwoma wydaniem dzieła Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła *Hierosolimitana peregrinatio*. Badacz, wyróżniając trzy kategorie błędów zaznaczonych w pierwszym wydaniu, uznał, że pełniejszy był łaciński

tekst w reedycji z 1614 r. Piotr Borek (Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie) w swoim wystąpieniu na temat *Placzu grobowego na sławnej pamięci... Stanisława Żółkiewskiego* omówił marginalia w dwóch rękopiśmiennych przekazach utworu drukowanego, dziś uznawanego za zaginiony. Badając sądowe księgi Rzeczypospolitej XVII–XVIII w., Monika i Tomasz Ciesielscy (Uniwersytet Opolski) zwrócili uwagę na znajdujące się tam marginalia. Autorzy wyróżnili: zapiski dopuszczalne (rewizje i kwerendy ksiąg, przekreślenia stron niezapisanych) oraz zapiski niedozwolone (dowcipne wierszyki czy krótkie próby twórczości literackiej). Anna Nowicka-Struska (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie) wygłosiła referat *Kultura rękopisu i ekspresja artystyczna autorek rękopiśmiennych zabytków karmelitańskich (XVII–XVIII wiek)*. Badaczka skupiła się na działalności artystycznej związanej z ozdabianiem książek, a także na stylu pisania karmelitanek.

Marta Szymor-Rólczak (Uniwersytet Łódzki) zaprezentowała współczesną powieść *Świat według T.S. Spiveta* Reifa Larsena. Jej elementarnym składnikiem, niezbędnym do odczytania całości, są teksty na marginesach, stanowiące znaczną część utworu. Referentka zwróciła uwagę na wykorzystanie w powieści różnych elementów typograficznych i graficznych, mających na celu stworzenie iluzji zeszytu, w którym zapisów dokonuje główny bohater.

Kolejny panel otworzyła Maria Wichowa (Uniwersytet Łódzki), w swoim wystąpieniu dokonując analizy komentarzy o charakterze naukowym. Badaczka zwróciła uwagę na dydaktyczny charakter komentarzy oraz na ich różnicowanie – mogły przybierać kształt krótkiego objaśnienia, interpretacji, jak również wykładu monograficznego. Jacek Głazewski (Uniwersytet Warszawski) wygłosił referat *Poetyka i erudycja. Komentarze w dawnych wydaniach „Emblematów” Alciatusa*. Na podstawie wydania *Emblematów* z 1583 r., które opracował Claude Mignault, badacz stwierdził, że erudycyjne komentarze autora objaśnień miały charakter ścisły, filologiczny. Z kolei Jakub Niedźwiedz (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) zanalizował notatki Jana Brożka na dwóch mapach zachowanych w Krakowie, związane z podróżą siedemnastowiecznego naukowca do Prus. Prelegent uznał, że sposób lektury dzieła kartograficznego przez humanistę wskazuje, iż J. Brożek czytał mapę przez pryzmat tekstów literackich.

W problemy wieku XVIII wprowadził słuchaczy Paweł Pluta (Uniwersytet Wrocławski), wygłaszając referat *Znaczenie i rola adnotacji w pisarstwie Józefa Maksymiliana Ossolińskiego*. Badacz skupił się na *Wiadomościach historyczno-krytycznych...* – rozbudowane komentarze

autora tekstu miały na celu upublicznienie nieznanych źródeł, z których korzystał, ale również przedstawiały sposób, w jaki J.M. Ossoliński uprawiał naukę.

Panel dotyczący przypisów otworzył referat Barbary Wolskiej (Uniwersytet Łódzki). Autorka zaprezentowała kwestię kwalifikacji przypisów w osiemnastowiecznych drukach, zwróciła także uwagę na odwoływanie się w pracy edytorskiej do przypisów z wydań i dzieł wcześniejszych jako źródła informacji o rozumieniu tekstu. Referat Danuty Hombek (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach) dotyczył rodzajów i funkcji przypisów w prasie polskiej XVIII w. Prelegentka wyróżniła cztery rodzaje przypisów: słownikowe (tłumaczące terminy), rzeczowe (opisujące wydarzenia historyczne i polityczne), bibliograficzne oraz odsyłające do konkretnego miejsca w czytanim tekście. Magdalena Ślusarska (Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk) przedstawiła przypisy z kaznodziejskich dzieł politycznych czasów stanisławowskich, odnoszące się do wiedzy pozabiblijnej i historycznej, których celem było wzmocnienie wydźwięku treści politycznych i skłonienie słuchaczy np. do odnowy moralnej. Analizując przypisy w poematach heroikomicznych polskiego oświecenia, Roman Dąbrowski (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) wskazał, że nie ograniczały się one jedynie do pogłębienia treści, ale wpływały na wzmocnienie komizmu, objaśniały powstanie danego poematu lub odsyłały do innych fragmentów dzieła. Magdalena Bober-Jankowska (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie) przedstawiła referat na temat perswazyjnej funkcji przypisów w dziełach historycznych oświecenia. Odwołując się do twórczości Adama Naruszewicza i Michała Krajewskiego, wykazała, iż przypisy spełniały zadanie kreowania pozytywnego wizerunku króla czy, polemizując z treścią uchwał, nakłaniały do odpowiednich reform. Aleksandra Norkowska (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy) w wystąpieniu *Miejskość na marginesie. Początki nowoczesnego myślenia o mieście w przypisach z czasów oświecenia* wskazała na pierwsze użycie słowa „miejskość”, znalezione podczas analizy przypisów, ale w innym znaczeniu niż dotychczas. Wyjaśniła ponadto, co przyczyniło się do przejścia przez ten leksem współczesnego sensu. Odczyt Małgorzaty Chachaj (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie) dotyczył *Przydatków do Śpiewów historycznych* Juliana Ursyna Niemcewicza. Po analizie wydań tegoż dzieła referentka wysunęła postulat wydania na nowo tekstu J.U. Niemcewicza w edycji krytycznej, uwzględniającego trzy kolejne wydania, w których jeszcze sam autor czynił poprawki.

Marek Stanisław (Uniwersytet Rzeszowski) w swojej prezentacji zanalizował przypisy autorskie dołączone do *Konrada Wallenroda* oraz *Dziadów części III*. Według badacza funkcją tych objaśnień jest autokreacja pisarza, który – zależnie od potrzeby – przedstawiał się w określony sposób, np. w roli historyka. Przypisy są w twórczości Adama Mickiewicza integralną częścią dzieł, a ich uwzględnienie jest konieczne do pełnego odczytania utworów. Monika Myszor-Cieciela (Zamek Królewski w Warszawie) wygłosiła referat *Przypisy i marginalia w pisarstwie wspomnieniowym Antoniego Edwarda Odyńca. Rekonesans*. Referentka skupiła się na *Listach z podróży*, w których przypisy posłużyły do kreacji artysty oraz jego zażyłej znajomości z A. Mickiewiczem, ponadto miały funkcję faktograficzną. Agata Seweryn (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie) wskazała na różne zastosowania przypisów w tekstach C. Norwida, zwracając uwagę na ich autokreacyjny charakter a równocześnie na aspekt religijny. Autorka wymieniła również takie przypisy, które po przebadaniu okazały się błędne, i wysunęła przypuszczenie, że sam poeta wątpił w chęci czytelników do roztrząsania objaśnień. Natomiast Wacław Walecki (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) omówił problemy prawne i edytorskie podczas wydawania testamentu Jana Pawła II zatytułowanego *Grób w ziemi*.

Ostatni panel otworzyła Mariola Jarczykowa (Uniwersytet Śląski w Katowicach). Wystąpienie dotyczące analizy marginaliów i komentarzy wprowadzonych przez Piotra Kochlewskiego pozwoliło referentce nie tylko zobrazować pracę w kancelarii magnackiej w XVII w., ale przede wszystkim wykazać aktywny udział pisarza oraz sekretarza przy powstawaniu testamentów Krzysztofa Radziwiłła. Bożena Mazurkowska (Uniwersytet Śląski w Katowicach) skupiła się na przypisach w książkach poetyckich w okresie oświecenia. Referentka zaprezentowała zmiany, jakie zaszły w myśleniu o przypisach mających charakter już nie tylko objaśnień czy swego rodzaju instrukcji lekturowej, ale również krytyczno-literacki oraz warsztatowy. Anna Petlak (Uniwersytet Łódzki) omówiła dziewiętnastowieczne komentarze wydawcy do utworu *Nefelonikones...* Wincentego Ignacego Marewicza. Badaczka zaakcentowała emocjonalny stosunek nieznanego autora opracowania do tekstu głównego oraz wybiórcze i niekonsekwentne traktowanie objaśnianego materiału. Do literatury współczesnej w swoich rozważaniach przeniósł uczestników konferencji Piotr Gorliński-Kucik (Uniwersytet Śląski w Katowicach), który wygłosił referat *Wszystko jest komentarzem. O polskiej prozie współczesnej*. Badacz zanalizował *Śmierć Aecjusza* Teodora Parnickiego jako komentarz, natomiast dość prowokacyjnie za

tekst główny uznał historiografię traktującą o wydarzeniach przedstawionych w powieści.

Dwudniową konferencję zamknęły M. Jarczykova – kierownik Zakładu Historii Literatury Baroku i Dawnej Książki, oraz B. Mazurkova – organizatorka konferencji. Podsumowały one obrady, które dla badaczy były okazją do podzielenia się wieloma nowymi ustaleniami i wymiany myśli podczas dyskusji. Zapowiedziały również publikację pokonferencyjną, w której zawarte zostaną artykuły referentów.

Tekst wpłynął do redakcji 27 listopada 2017 r.